

Az „én” szerepe Nemes Nagy Ágnes tárgyias lírájában

Jelige: Sotto voce

Tartalom

I. Bevezetés.....	3
II. A tárgyias líra és a tárgyias költő	5
II.1. Az objektív líra kezdetei Magyarországon.....	5
II.2. Nemes Nagy Ágnes „szobrai”	9
III. Az „én” jelentősége Nemes Nagy Ágnes életművében.....	11
III. 1. A cselekvő én – A verskezdetek és a hozzájuk kapcsolódó verbumok jelentősége	13
III. 2. „Hiszek hitetlenül...” – Hit és tudás motívumai.....	27
III. 3. A tagadás	31
IV. Befejezés	35
Szakirodalom	36

I. Bevezetés

Nemes Nagy Ágnes költészete jellemzően objektív líra. A szubjektum kivonul a versből, egy külső perspektívából láttat. Azon versei azonban, amelyek nem jelentek meg élete során nyomtatásban, eltérést mutatnak ebben. A nem publikálásra szánt költemények egy más költői beszédmódra hívják fel a figyelmet: szubjektum-központú megszólalás jellemzi ezeket a műveket. Talán a költőnő erősen tiltakozott volna ezen verseinek kiadásától, Lengyel Balázs mégis készített belőlük egy válogatást a *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei* kötetbe. Ennek a dolgozatnak az a célja, hogy megvizsgálja a költőnő egyes verseiben az egyes szám első személy jelentőségét. Természetesen a névmás jelenléte még nem utal az alanyi költészetre. Tizenegy vers elemzésére vállalkozik a munka, az elemzések központja pedig a szubjektum jelenléte vagy tartózkodása. Ehhez egy szokatlanabb módszer társul: az én-hez tartozó igék elemzése által próbál levonni tanulságot arra vonatkozóan, hogy a magyar irodalom ma is legmeghatározóbb objektív lírikusának verseiben megjelenő szubjektum mégsem minden esetben olyan szigorúan rejtőzködő, mint ahogyan az eddigi elemzések jelezték. Felmerülhet a kérdés, hogy mi alapján lehet csupán tizenegy verset kiválasztani a korpuszból és annak alapján elemezni az egyes szám első személy megjelenési formáit. Ezeket a költeményeket összeköti a verskezdetük, ugyanis mind a tizenegy vers „én”-nel kezdődik. Ez jelentős szám a teljes korpusz arányaihoz képest, így még inkább lehetőséget adott a téma kibontására. Ezek között az alkotások között vannak olyanok, melyek nem tartoznak szorosan az alanyi hangú versek közé, felütésük miatt mégis érdemes vizsgálni őket a téma keretein belül is. Nagy kísértés lenne, hogy végkövetkeztetésként arra az álláspontra jusson a dolgozat, hogy lényegében két Nemes Nagy-életmű létezik: egy tárgyias és egy személyes, amelynek válogatása csak posztumusz jelent meg. Erre a hibára Ferencz Győző is felhívja a figyelmet, ő is határozottan kijelenti: egyetlen életmű van, hiszen, ahogy ő fogalmaz, „nincs különbség aközött, vajon Lázárról mondja-e, »Halála úgy letépve, mint a géz« vagy egyes szám első személyben, hogy »itt bent a vatta némaság, - / mint vékony ing, a gondolat / úgy vérzik át, úgy vérzik át.«.”¹ A dolgozat tehát nem egy ellentmondásos rendszert állít fel a költőnő versei között, csupán az eddig kevésbé tárgyalt alanyi hangot hozza előtérbe, jelezve, hogy a költőnő által publikált, tudatos kompozíció mögött meghúzódó személyesség ugyanannyira jelen van a tárgyias megszólalás mögött, mint ahogy ezekben a

¹ FERENCZ Győző, *Nemes Nagy Ágnesről, visszatérőleg* = Uő: *Hol a költészet mostanában? Esszék, tanulmányok*, Nagyvilág, 1999. 139. o.

versekben. Ezért is kerülhettek a dolgozatba azok a költemények is, melyek a költőnő által publikált kötetekben is szerepelnek.

Az első fejezet első része dióhéjban említi a magyarországi objektív líra háttereit. Ugyanennek a fejezetnek a második fele pedig Nemes Nagy Ágnes költői szemléletére tér ki, főként saját esszéit, de más, róla született munkákat is figyelembe véve. A második fejezet már a konkrét műveket értelmezi, először is a verskezdetek, majd az egyes szám első személyhez tartozó igék elemzésével. A második fejezet utolsó két nagyobb egysége az igék egy-egy speciális csoportját, a tagadó igék, valamint a hit és tudás tárgyköreibe tartozó verbumok nagy számára és jelentőségére tér ki.

II. A tárgyas líra és a tárgyas költő

II.1. Az objektív líra kezdetei Magyarországon

A modernitás irodalma egyre inkább eltávolodik a szubjektumtól, egy másik perspektívából szemléli a világot, mint az előző korokban.² Charles Altieri híres tanulmányában, mely az objektív líra kutatásának is alapja lett, Flaubert emblemikus regényéhez, a *Bovaryné*hez köti a modern gondolkodásmód fejlődésének kezdetét.³ A metonimikus és metaforikus funkció elkülönítését állítja munkájának központjába, bár ő is hangsúlyozza, hogy ezek az elnevezések problematikusak. Míg a metaforikus gondolkodásmód a hasonlóságon alapszik, a metonimikus azonban az időben és térben érzékelt asszociációkon és kapcsolatokon.⁴ Altieri az objektív költészet alapjának tekinti a gondolkodásmódbeli váltást, amit a metaforikus és metonimikus funkciók testesítenek meg. Elemzéseiben hangsúlyozza a metonimikus funkció jelenlétét és működését: az írónak nem kell értelmeznie a metonímiákat, csupán lejegyeznie, ahogy a különféle szubjektumok reagálnak rá; emellett pedig fontos, hogy az író nem azonosul egyetlen perspektívával sem.⁵

Bókay Antal összefoglaló tanulmányában⁶ megállapítja, hogy a romantika szubjektumközpontú felfogása ellen fellépő igény eredményezte a tárgyiasság térhódítását.⁷ A tárgyiasság a tárgyakat „olyan formaelvre épülő konstrukcióként értette meg, mely elv egyben a szubjektum reprezentatív konstrukciós princípiumaként is működött.”⁸ Az angolszász irodalomban főként T. S. Eliot és Ezra Pound határozták meg az objektív líra elméleti alapjait. Tanulmányában Eliot a költő médium-voltát hangsúlyozza, mely szerep újdonságot jelentett az addigi költő-felfogáshoz képest. Tehát a költőnek nem a kifejezés az elsődleges feladata, hanem a közvetítés: ő csupán a közvetítője annak a világnak, melyet érzékenyen tapasztal meg.⁹ A költőszerep változásával a költészet lényege is átalakul gondolatmenetében, tehát „a költészet nem a személyiség kifejezése, hanem a személyiség megszüntetése.”¹⁰ Bókay

² BÓKAY Antal, *József Attila poétikái*, Bp., Gondolat Kiadó, 2004. 13.o.

³ ALTIERI, Charles, Objective Image and Act of Mind in Modern Poetry <http://www.jstor.org/pss/461399>

⁴ I.m.

⁵ ALTIERI, I.m.

⁶ BÓKAY Antal, *A romantikától a vallomásos költészetig – Poétikai beszédmodok Plath/Hughes előtt* = BÓKAY Antal-RÁCZ István, *Modern sorsok és késő modern poétikák*, Bp., Gondolat, 2002.

⁷ I.m. 7.

⁸ I. m. 16.

⁹ ELIOT, T. S. *Hagyomány és egyéniség* = Uő.: *Káosz a rendben*, Bp., Gondolat Kiadó, 1981. 61-73

¹⁰ ELIOT, T. S., uo.

hangsúlyozza, hogy a tárgyiasság elterjedésével átalakul az „image” fogalom is.¹¹ A korábbi poétikai beszédmódokhoz képest itt nem a projekció¹², a személyiség kivetülése lesz a középpontban, hanem maga a tárgy, a kép, teljes valóságában.¹³ „Hiszem, hogy a megfelelő és tökéletes szimbólum a természetes tárgy – írja Ezra Pound – s ha egy ember szimbólumokat használ, úgy kell őket használnia, hogy szimbolikus funkciójuk ne legyen útban; azaz hogy az értelem és a passzus költői minősége ne vesszen el azok számára, akik nem értik a szimbólumot, mint olyant.”¹⁴ Tehát a tárgyas költészet számára a tárgy nem szimbolikus jelentéshordozóként, hanem önmagáért, egyszerűen a létéért válik fontossá, hogy egy új, a lét egy egyszerű és új értelmét hordozhassa magában.

Az angolszász irodalom – ahonnan az objektív líra fejlődése és terjedése megindult – nagy alakjai mellett Rilke volt az, akinek a hatása számos későbbi magyar költőnél tetten érhető. Rilke költeményeiben, ahogy Paul de Man fogalmaz, a költő belső énjé teljesen láthatatlan marad.¹⁵ De Man rámutat arra, hogy Rilke költői nyelve bravúros és tökéletes, képes még a fájdalom élményét is megszépíteni, költészetének témái mégsem maradnak meg ezen a szinten, Rilke eltér mindennemű filozófiai és teológiai bizonyosságtól. Nem szégyelli azokat a mély egzisztenciális síkokat érinteni, melyek legtöbbször az emberiség számára tabu témát jelentettek. Verseiben látható, hogy semmilyen emberi érzés nem győzheti le a szubjektum és a világ sivárságát.¹⁶ Azonban megfigyelhető, hogy míg a *Szerzetesi élet könyve* egy fiktív narrátort használ, mely mögött a költői szubjektum háttérbe vonulhat, az ezt követő kötetekben, az *Áhítat könyvében* és a *Szegénység és halál könyvében* megjelenik az a személyes hang, mely az előző kötetben hiányzott.¹⁷

Rilke hatása a magyar irodalomban is érezhető, mind a *Nyugat*, mind az *Újhold* generációinak költészetén. Nemes Nagy Ágnes egy Rilke-vers elemzésében maga is művészettörténeti kortársaknak nevezi Rilkét és a *Nyugat* költőit.¹⁸ Kosztolányi, aki számos Rilke verset fordított magyarra, maga is írt Rilkéről, s e kapcsán a tárgyas líráról: „A tárgyak

¹¹ BÓKAY Antal, *A romantikától a vallomások költészetig – Poétikai beszédmódok Plath/Hughes előtt*, 17

¹² Ezzel ellentétben foglal állást pl. Berta Erzsébet, aki a tárgyakhoz való sajátos viszonyt emeli ki a tárgyas beszédmódban, azonban ő még a személyiség projekciójaként érzékeli ezt a megszólalásmódot. BERTA Erzsébet, Nemes Nagy Ágnes és a tárgyas lírai kifejezőmód In: Alföld, 1980/5.

¹³ HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás, Nemes Nagy Ágnes prózakölteményei*, Bp., Szent István Társulat, 2013. 15.

¹⁴ POUND, Ezra, *Visszatekintés* = BÓKAY Antal, VILCSEK Béla, *A modern irodalomtudomány kialakulása*, Bp., Osiris Kiadó, 1998. 326.

¹⁵ DE MAN, Paul, *Trópusok (Rilke)* = Uő., *Az olvasás allegóriái* Magvető Kiadó, Bp., 2006. 34. o.

¹⁶ l.m. 35. o.

¹⁷ l.m. 46. o.

¹⁸ NEMES NAGY Ágnes, *Rainer Maria Rilke: Este* = Uő., *Az élők mértana I.* Osiris, Bp., 2004. 370. o.

most már nem zavaró talányok. Fel van oldva a rejtély s beszélhetünk hozzájuk és ők is beszélnek hozzánk.”¹⁹ Schein Gábor ezzel kapcsolatban Kosztolányi és Nemes Nagy költői nyelvét és tárgyiasságát rokonítja, s az objektív líra kezdeti hagyományainak kialakulását Kosztolányihoz köti.²⁰ Nemes Nagy maga ezzel szemben Babitsot emeli ki az első objektív lírikusként. (Vagy tovább menve, egy másfajta aspektusból nézve, Arany Jánost.²¹)

„Amikor nem szegődünk az adott alternatívák egyik oldalára sem, hanem más problémásort ragadunk meg a világból, amikor képesek vagyunk túllépni az adott magatartások választékán egy másik szemlélet látóhatára felé. Vagyis felfedezünk valamit, ami nem volt vagy kevésbé volt jelen a költészet világszéles földrajzi atlaszaiban, minthogy valaki egy tájnak nem térképét akarná felrajzolni, nem látványát, nem is flóráját és faunáját, mezőgazdaságát és városait kívánná feltárni, hanem – váratlan mozdulattal – a geológiáját. Az emberi lélek geológiája érdekelte Babitsot, kialakulása és alakulása, meghatározottsága és robbanó véletlenei.”²²

Látható, hogy Nemes Nagy Babits művészetének tárgyát – mely mélyen ontológiai – és a tárgyakhoz való viszonyát, megszólalásmódját a személyiséghez és az alkathoz köti. Babitsról felállított gondolatmenete saját költészetére is érvényesíthető, hiszen témáik mélyen a lét és az ember világba-vetettségének élményét próbálják feldolgozni oly módon, hogy a versekben a tárgyak kerülnek előtérbe a szubjektum helyett. Az így megjelenő tárgyak nem az eszközlétüket jelenítik meg, hanem a bennük lakozó „ideát”, tehát ebben az értelemben a tárgyak nem egy használati célt szolgálnak, hanem önmagukkal azonosak, önmaguk anyagságát testesítik meg.²³ Látható tehát, hogy a tárgyiasságnak már a századforduló magyar irodalmában is vannak előzményei.²⁴ A világirodalmi előzményeken kívül a recepció megjelöl még más befolyásoló tényezőt is, mely a tárgyas szemléletmód alapjául szolgálhatott a 20. században. Ez a háború élménye, mely olyan sokkot hagyott maga után,

¹⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Rilke*, Nyugat, 1909. II. 301-313

²⁰ SCHEIN Gábor, *Poétikai Kísérlet az Újhold költészetében*, Universitas Könyvkiadó, Bp., 1998. 137. o.

²¹ Vö.: NEMES NAGY Ágnes, *Arany János: V. László = Uő.: Az élők mértana I.* Osiris Kiadó, Bp., 2004. 310-319. o.

²² NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő = Uő., Az élők mértana I.* Osiris Kiadó, Bp., 2004. 190. o.

²³ Vö.: HORVÁTH Kornélia, *Fák, tárgyak, szavak (Nemes Nagy Ágnes, Fák) = Uő., Tűhegyen. Elemzések a későmodernség magyar lírája köréből*, Bp., Krónika Nova, 1999. 133.

²⁴ Nem esett szó még Füst Milánról és a későbbi Nyugat-generációkról, melyek szintén mind hatással voltak a későbbi nemzedék költői nyelvére

melyből az a nemzedék, mely átélte, sosem tudott felépülni teljesen. Koncsos Kinga elméleti összefoglalójában a háború élményét emeli ki a tárgyiasság megszilárdulását vizsgálva.²⁵

Nemes Nagy és kortársai megélték, hogy összeomlik az addigi rendezett(ebb) világ és minden értelmetlenséggel és célvesztettséggel telik meg. Romba dőlt a biztosnak látszó polgári értékrend, nem maradtak támpontok és kapaszkodók a túlélők számára. Nemes Nagy Ágnes első kritikusa – ahogy Pomogáts Béla hivatkozik Varga Mátyásra – a költő verseit az egzisztencializmus filozófiájához köti.²⁶ Varga tanulmányában Heidegger filozófiájához kapcsolja a *Napforduló* kötet verseit, a költemények tapasztalata szerint az „egzisztenciális lét megoszthatatlanságának felismerésén” alapszik.²⁷ Pomogáts felhívja a figyelmet arra, hogy a költő verseiben nem a filozófia van jelen, hanem a megélt élmény, a valóság átélése hívta létre ezeket a nézőpontokat.²⁸ Nemes Nagy verseiben és esszéiben, a vele készített interjúkban is visszatérő téma a háború: az irathamisítás, a bombázások, a folyamatos visszafojtott rettegés, mely meghatározta a mindennapjaikat.²⁹ Ezt az élményt nem lehetett kitörölni a világ és az emberek emlékezetéből, beleivódott gondolataikba, személyiségük meghatározójává vált. Nemes Nagy maga is többször nyilatkozik úgy, hogy felnőtté válásának egyik origója a háború kirobbanása és a körülötte lévő világ megváltozása volt:

„A 44-es esztendő volt persze a legnehezebb, a hamispapír-csinálással, az embermentéssel, a bombázásokkal, az állandóan összeomló házakkal. De ezen túl is, a különbség volt megdöbbentő, amit az jelentett, hogy az ember a védett kislányéletről, úrilányéletről egyszer csak átlép a történelembe.”³⁰

A háború élménye nemcsak személyiségüket, de költészetüket és megszólalásukat is befolyásolta:

„Mi nagyjából ugyanazt írtuk: a háborús élményt és a háború utáni ocsúdás, feltápaszkodás lelki történetét. Ugyanakkor kiderült, hogy nagyjából hasonló módon is írunk. Ezt mi akkor nem tudtuk, csak halvány érzékelésünk volt róla.

²⁵ KONCSOS Kinga, *A vers emlékezete / az emlékezet verse. Elméleti megjegyzések az Újhold tárgyas költészetének kapcsán* In: Bakó Béla (szerk.), *Új paradigmák II.* Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Szombathely-Sopron, 2013. 45-56. o.

²⁶ POMOGÁTS Béla, *Rend és indulat, Nemes Nagy Ágnes = Uő: A szellem köztársasága*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004. 441.o.

²⁷ VARGA Mátyás, „egy kőbe dobod magadat” – Lét és egzisztencia Nemes Nagy Ágnes *Napforduló* kötetében In *Műhely* 2001/1. 88.

²⁸ POMOGÁTS Béla, *I.m.* 441.o.

²⁹ Vö. pl.: „A háborúnak vége”, *Két történet, Látkép gesztenyefával stb.*

³⁰ NEMES NAGY Ágnes, *Látkép gesztenyefával = Uő.: A magasság vágya, Összegyűjtött esszék II.* Magvető Kiadó, Bp., 1992. 390.

Volt néhány tulajdonságunk, például a rímelésünk, (...) verstechnikai részletek ezek, amelyekből azonban összerakosgatva létrejön valami, amit úgy hívunk, hogy stílus, nemzedéki stílus vagy korstílus.”³¹

Látható tehát, hogy ennek az egész generációnak meghatározója volt ez az élmény, mely mind témájában, mind beszédmódjában befolyásolta a kor irodalmát. Később emiatt az átélt, viszontagságokkal teli, ugyanakkor világirodalmi alapokon nyugvó beszédmód miatt kényszerültek ezek a költők egy évtizednyi hallgatásra.

II.2. Nemes Nagy Ágnes „szobrai”

A folyékony szobor és a szilárd szökökút paradoxonaihoz hasonlítja Nemes Nagy Ágnes a verset.³² Ezt a költői definíciót nem is igazán lehet magyarázni, hiszen minden magyarázat már ferdítene a költői képen.³³ A költőnő egy másik interjújában ezt mondja:

„Mert legalábbis két dolgot kell mondanom, vagy két dologból állok: egy magasból és egy alacsonyból, egy elvontból és egy konkrétból, egy magasztosból és egy kétkrajcárosan utilitáriusból, rejtélyből és rációból. Ezek egymás kiegészítői. Hogyha errefelé billen el a kor vagy a kor közérzete, akkor az író kötelessége a másikat hangsúlyozni, viszont ha amarra billen el, akkor az egyiket hangsúlyozni. Kétféleség lakozik bennem, sőt föl merem tételezni, hogy a legtöbb emberben kétféleség lakozik vagy többféleség, és ezt őrizni kívánom. Nem kívánok megcsonkulni. Csonkaságból, némaságból volt részem elég, életemben. Az épséget, a nekem adatott teljességet szeretném, az illet is meg az olyat is.”³⁴

Egy másik esszéjében a versjelenség kérdésére keresi a magyarázatot, a költészet szükségességének mibenlétét kutatja. A verset és a versélményt a születéshez hasonlítja, egy olyan közegként azonosítja, mely létrehozza befogadójában az emóciót, mely előtte nem volt jelen:

³¹ I.m. 396.

³² *Sorok és sorközök, Vati Papp Ferenc interjúja* = Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana, Prózai írások II.* 432. o.

³³ Z. URBÁN Péter, *Az önreflexió mintázatai Nemes Nagy Ágnes költészetében*, Doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, 2013.
http://btk.ppke.hu/uploads/articles/7430/file/DISSZERTACIO_URBAN_P.pdf

³⁴ NEMES NAGY Ágnes, *A csonkaság ellen* = Uő.: *A magasság vágya*, Magvető Kiadó, Bp., 1992. 504. o.

„Az a tény, hogy a költő verset akar mondani, és nem mosóteknőt, égerfát, anatóliai szőnyegipart, bölcselmet, örömet és fájdalmat – illetve mindezeket is mondani akarja, csak éppen versfokon, a vers specialitásában –, annyit jelent, hogy a vers elemi, biológiai-egzisztenciális közegét létrehozva, napvilágra hoz bennünk, olvasókban olyan ismeretlen jelentéseket, érzelmcsomókat, amelyeket a versjelenség nélkül nem közelíthetnénk meg, amelyek a vers által jönnek létre.”³⁵

A vers hatása és célja tehát a teremtés. A versben egyszerre van jelen a szótényezők és az emocionális tartalmak egyfajta fúziója, mely végül eléri egyéni hatását a befogadóban. A vers ebben a szövegben is egy kettős korlát által támogatott út, mely mind a nyelvi, mind a személyes aspektusokból táplálkozik. A versírás azonban többször megjelenik úgy is, mint kínlódás, a kimondhatatlansággal való küzdelem.

„De hát olyan nagy öröm az? Minden reggel újrakezdeni a gyerekkori dadogást? Bizony, boldogtalan, aki ír, mert állandóan alapvető létműködéseit teszi kérdésessé, kormányozza és korlátozza a még meg nem született szavakat, mintha valaki minduntalan beavatkoznék a saját vegetatív idegrendszerébe, s a lélegzését vagy a szívdobogását vezérelné.”³⁶

Tehát a költő folyamatosan harcban áll a nyelvvel, a vers anyagával, az önmagában végbe menő vívódással, hogy a vers „mondjon is valamit.” A korábban már idézett beszélgetésben szóba kerülnek a névtelen érzelmek polgárjogai; a költő mesterségének és erkölcsének alapja, hogy nevet adjon azoknak az érzelmeknek, melyekre nincs szó a köznapi nyelvhasználatban. Ezek a nevek a versek, a folyékony szobrok, a teljes embert kívánó, ám mindig csak az egyiket hangsúlyozó költő elnevezései.³⁷ A versekben megjelenő „én”, amellet, hogy „egyes szám első személyben is általános alany”, valójában „a költő maga, aki mesterségéről is vall.”³⁸ A vers Nemes Nagy számára sosem csupán a költő egyéni érzelmeinek megjelenítése, műveiben az emberiséget foglalkoztató érzelmek kapnak nevet. Szabó Magda visszaemlékezésében írja, hogy Nemes Nagy Ágnes utálta az exhibíciót, mindig a „közügyek” érdekelték, nem pedig a „magánügyek”.³⁹ Csak azokat a műveit publikálta, melyekben az

³⁵ NEMES NAGY Ágnes, *A versjelenség* = Uő.: *Szó és szótlanóság*, Magvető Kiadó, Bp., 1989. 367.

³⁶ NEMES NAGY Ágnes, *Hajózni szükséges* = uő.: *Szó és szótlanóság*, Magvető, Bp., 1989. 534.

³⁷ NEMES NAGY, *A csonkaság ellen*, 504.

³⁸ FERENCZ Győző, *I.m.* 132.

³⁹ SZABÓ Magda, *Sztélé = Erkölcs és rémület között*, *In memoriam Nemes Nagy Ágnes*, Nap Kiadó Bpl, 2004. 163.

egész emberiség névtelen érzelmei jelen voltak. 1995-ben mégis megjelent egy válogatás azon költeményeiből, melyek talán nem annyira „közügyek”, vagy másképp, mint az addig ismert társaik. Ezekben a versekben helyet kap a szubjektivitás, ami a tárgyias költeményekből hiányzik.

III. Az „én” jelentősége Nemes Nagy Ágnes életművében

Nemes Nagy Ágnes a magyar irodalom emblematikus tárgyias költője. A tárgyiasága nem szorítja ki a szubjektumot a versekből, sokkal inkább a szubjektív reflexió „méltóságának megmentése” jelenik meg ezekben a költeményekben.⁴⁰ A költőnő lírájához mind kortársai, mind későbbi elemzői erről az oldaláról közelítenek. Az anyagba konvertált szubjektum tűnik elő hangsúlyosan a műveiben. A megfogható, szilárd tárgyak, amelyek a megmagyarázhatatlan érzelmeknek „nevet tudnak adni”.⁴¹ A tárgyak kisugárzása – mondja Angyalosi Gergely – teszi érzékelhetővé a még névteleneket, tehát a tárgyi világ kimeríthetetlen tudást állít az ember és a költő elé.⁴² Így a tárgyak nem csupán a szubjektum elé kerülnek, hanem egy sokkal mélyebb jelentésmezőt hordoznak magukban, amely a szubjektum valamiféle szublimálásával is jár: „A test, amely a periódusos rendszer elemeinek szintjére hullik szét, a tárgyi világ részeként újra bekerül a jelentéshordozó körforgásba: feltámad, de nem a korábbi földi formájában, és nem is az isteni kegyelem által megőrzött lényegiségként (...). Hozzájárul a tárgyak sugárzó erejéhez, fény lesz a tárgyak fölött.”⁴³

Nemes Nagy verseiben azonban mindig érezhetően ott rejtőzik a szubjektum, melyhez nem lehet közel férkőzni, csupán a kemény formába öntött *vers-tárgyakon* keresztül. „Bár költészete az én mindenkori másságát és idegenségét hatni engedő személyesség felé halad, de azért szövegeinek középpontjában még egy viszonylag jól körülhatárolt individuum áll...”⁴⁴ – írja Schein Gábor a költőnő korai verseiről. Később ez a jól körülhatárolt individuum rejtettebbé válik, vagy teljesen el is tűnik, azonban, ahogy látható is lesz, nem

⁴⁰ VARGA Mátyás, *I.m.* 88-91.

⁴¹ *Költői est az Angelika cukrászdában, Lator László beszélgetése Nemes Nagy Ágnessel*, In: NEMES NAGY Ágnes, *Az élők mértana* II. Bp., Osiris Kiadó, 2004. 400.

⁴² ANAGYALOSI Gergely, „Az én szívemben boldogok a tárgyak” *Nemes Nagy Ágnes tárgyias költészete*, In: *Alföld* 2013/7 38.

⁴³ ANGALOSI Gergely, *uo.*

⁴⁴ SCHEIN Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete*, Bp., Belvárosi Könyvkiadó, 1995. 21.

minden esetben. Érzékletes, valóságközeli, Pilinszky költészetével ellentétben nem „átspiritualizált” tárgyiasságként határozza meg Nemes Nagy verseit Kulcsár-Szabó Ernő.⁴⁵ A személyesség, az „én” folyamatos jelenléte és reflexiója olykor előtérbe kerül a művekben. Érdekes módon ez a beszédmód is megtartja ezt a valóságközeli, a tárgyak és az anyag központi szerepének hangsúlyozását, mégis egy szubjektumközpontú versbeszédet alkalmaz. Ez a dolgozat azt a területet állítja fókuszba, amelynek vizsgálatára kevesebb figyelem jutott. Tehát, hogy a tárgyiasság nem feltételezi az én verbális eltűnését a költeményekből. A tárgyiasság versek rejtett éneke előtérbe állítva jelenik meg ezekben a versekben. Azonban ez a szubjektum nem egy poláris, kétarcú én, ugyanaz a személy húzódik meg mélyen az objektív lírában, mint ezekben az alanyi hangú versekben. Ezen művek hangját és a tárgyiassághoz való viszonyát kutatja a jelen munka. A költő versei között tizenegy olyan költemény is található, mely az „én” névmással indul. Ez a szokatlanul személyes felütés felhívja a figyelmet ezen versek személyességére és a költő egyéb verseiben megjelenő egyes szám első személyű névmások fontosságára. Jelen elemzés főként erre a tizenegy versre reflektál, de célja, hogy az egyes szám első személyű névmások nagy számára is rámutasson Nemes Nagy Ágnes életművében, így egy más perspektívából is vizsgálva az objektív költészet kiemelkedő magyar képviselőjének életművét.

Az elemzésben szereplő versek nem szűkíthetők egyetlen pályaszakaszra, az életmű egészére jellemző ez a megszólalásmód, bár ezek közül a versek közül csak kevés jelent meg nyomtatásban. Főként a korai és a késői művek közül kerülnek ki, azonban az első igazán nominális stílusú verseket tartalmazó *Napforduló* kötettel egyidőben is születtek olyan alkotások, melyekben hangsúlyos a verbálisan is megjelenő egyes szám első személy. Ezek a költemények ugyan nem mind kerültek be a költő által válogatott kötetekbe, mégis az életmű részét képezik; vizsgálatuk segít egy átfogó képet alkotni a teljes korpuszról is. „Az irodalom, nyilvános beszéd. Tehát a költő azzal, hogy nem semmisítette meg ezeket a verseket, csupán hátráltatta a megjelenésüket” – jelenti ki Tamás Ferenc.⁴⁶ A kötetben meg nem jelent versek ugyanúgy bekapcsolódnak a befogadóval folytatott dialógusba, mint a korábbi, már Nemes Nagy élete során is ismert alkotások. „Ezek a versek a legteljesebb mértékig alanyiak, mintha egy más, sebtében, indulatokkal, kétségbeeséssel ránduló kéz írta volna őket a spontaneitás gyakori, zseniális felillanásával. Mégpedig költészetének annak a korszakában, amikor a *Napforduló*ban már a maga objektíváló lírájának eredményeit

⁴⁵ KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Argumentum Kiadó, Bp., 1994. 77.

⁴⁶ TAMÁS Ferenc, *Ettől citromalmát? Nemes Nagy Ágnes verséről* In: *Kortárs* 2000/4. 93-98.

teremtette meg.”⁴⁷ Ezek a művek úgy húzódnak meg a költőnő versei között, mint a szubjektum az objektív lírában. Hátra maradnak, a költőnő élete alatt kiadatlan és ismeretlen költemények, mégsem lehet róluk megfedkezni, hiszen egyszerre születtek azokkal a versekkel, melyek emblematikusakká váltak, melyek a 20. századi magyar líra mérföldköveivé lettek. Vannak a vizsgált művek között azonban olyanok is, melyek bekerültek a költőnő által válogatott verseskötetekbe. Az *Alkony* és a *Patak a Szárazvillám* című kötetben jelentek meg. Ez a költőnő második kötete, mely az 1946-57 közötti verseit foglalja magában. A *múzeumi séta* és az *Amerikai állomás* az utolsó megjelent kötetben, az *Egy pályaudvar átalakításában* jelentek meg (1979). Ebben a kötetben újra hangsúlyt kap a „személyesség”: a prózaversek sajátossága, hogy az egyes szám első személyű lírai elbeszélő dominál bennük. Ugyan az *Amerikai állomás* nem prózavers, mégis tematikájában és megszólalásmódjában is szoros kapcsolata van a prózaversekkel.⁴⁸ A többi vizsgált vers nem jelent meg a költőnő életében, Lengyel Balázs gyűjtötte össze a hátrahagyott költeményeket, melyek között ezek a művek is megtalálhatók. A *Természetről* és a *Hit* című versek a „Második kézzel írt füzetből” származnak, melyek az 1947-60 közötti időszak költeményeit tartalmazzák. A *Délelőtt* és az *[Én végülis megértem Pistát]* verseket a Barna notesz tartalmazza, ezek 1958-60 között keletkeztek. Az 1962-es Fehér noteszben találhatóak az *Angyal* és az *Én nem tudok beszélni* művek, s végül a legutolsó, a *Távozó* ciklus (1967-91) tartalmazza az *[Én láttam ezt]* kezdetű verset, mely Nemes Nagy Ágnes egyik utolsó műve. Látható tehát, hogy a megjelent versek tárgyiassága mellett Nemes Nagy költészetében mindig jelen van az egyes szám első személy, mely verskezdő pozícióba is kerül, így még hangsúlyosabbá válik a mögötte álló szubjektum. A továbbiakban ezen versek elemzéseit következnek, melyek talán rámutatnak majd arra, milyen összhangban van a tárgyiasság a személyességgel.

III. 1. A cselekvő én – A verskezdetek és a hozzájuk kapcsolódó verbumok jelentősége

Az alanyhoz a legtöbb nyelvben mindig járul valamilyen predikátum. Az én cselekvő én, nem passzív, legalábbis nyelvtanilag mindig megjelenik az állítmány a személyes névmás mellett. A vizsgált költeményekben az énhez társuló cselekvések és verskezdetek is bemutatják a lírai szubjektum összességét. „Nemes Nagy Ágnes költészetében az ént csakis

⁴⁷ LENGYEL Balázs: *Utószó*, in: *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei*, 2003 Bp., Osiris Kiadó, 314. o.

⁴⁸ vö. pl.: *Egy pályaudvar átalakítása, Villamos-végállomás*.

nyelvként értelmezhetjük.”⁴⁹ – írja Schein Gábor a Nemes Nagy verseiben megjelenő szubjektumról. Ezt az állítást a dolgozat nem vitatja, azonban a legtöbb, jelen dolgozatban elemzett versben megjelenő szerkesztési mód, költői intenció egy, a nyelvre folyamatosan reflektáló szubjektumot mutat be, melynek szubjektívebb a nyelvhez való viszonya, mint a sokat elemzett tárgyias költeményekben. Az énhez kapcsolódó igék megfigyelésével ugyanis látható lesz, hogy az egyes szám első személyhez milyen jellegű cselekvések kapcsolódnak a költő vizsgált költeményeiben. Az elemzett művek között kettő olyan is található, melyekben kizárólag egyes szám első személyben ragozott igealakok szerepelnek: a *Hit* és az *[Én láttam ezt]* költemények, amelyek még inkább kitűnnek a lírai én hangsúlyos szerepével a bennük szereplő cselekvések által. Ezek mellett több költeményben csak egy-két kivétellel található meg más személyű és számú verbum.

Ahogy az már látható volt, az elemzésül választott versek mind alany esetben álló, egyes szám első személyű személyes névmással indulnak. Ezt a verskezdetet szükséges, hogy valamilyen ige kövesse. A művek további szakaszaiban szintén nagy számmal fordulnak elő azon igealakok, melyek ragozásuk szerint az egyes szám első személyű lírai énhez kapcsolódnak grammatikailag. Kitüntetett helyük és fontosságuk abból fakad, hogy a költő tárgyias verseiben az ige szófaja ritkábban található meg, mint ahogy a magyar nyelv grammatikája megkövetelné. A tárgyias versszövegek nominális jellege és az ezekben a versekben látható ettől való eltérés szintén felhívja a figyelmet arra, hogy a jelen költeményekben az alany mellett a cselekvéseknek is nagyobb helyük van. A fejezet célkitűzése, hogy rámutasson arra, Nemes Nagy Ágnes költészete sokrétűbb, összetettebb: az elemzés kitér a hit és a tudás, a tagadás és állítás kettősségeire is, tágabb keretek között azonban végig a személyesség és tárgyiasság kérdései kerülnek középpontba. Első lépésként a verskezdetek vizsgálata érdemel figyelmet. Mivel ezek a felütések adták a dolgozat témáját, ezért hangsúlyos elemzési szempontként is szolgálnak.

Az *Alkony*, mint a pályaindító kötetben megjelent vers, akár egy ars poeticának is tekinthető. Az első sora – Én szeretem az anyagot – is kijelenti az anyaghoz, a tárgyakhoz fűződő érzést. „Szeretem”. Különös ez a mondat, hiszen általában ez az ige nem az anyagot szokta tárgyául vonzani, ellenkezőleg: inkább valami élő, lélegzőt. A vers azonban így folytatódik:

„És gyakran gondolok csontjaimra.

⁴⁹ *Magyar irodalom*, főszerk, GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai Kiadó, 2010. 903,

Az ér, amely lüktet nyakamon,
az eleven vért könnyen ontja.
A léttel küszködöm naponta,
de győzi még jó tudóm, s szívem.
A hajam bőséges kibontva,
s hogy megritkul – még nem hiszem.”

„E versben az individualitás képzete nem más személyektől való elhatárolódás folyamán alakul ki, hanem az egészként észlelt testre való vonatkozás eredményeként”⁵⁰ – mondja a versről Lengyel Valéria. Az anyag és az anyagtalan találkozik itt folyamatosan, ez is jellemző a legmeghatározóbb tárgyias versekre Nemes Nagy költészetében.⁵¹ A léttel való küszködés, a tudó és a szív erejétől is függ, az anyag az, ami elbírja ezt a terhet, ezen keresztül válik érthetővé, megfoghatóvá és megtapasztalhatóvá ez a küzdelem. Ezért is tűnik fel az első sorban az anyag szeretete. A vers későbbi versszakában olvasható: „a csont a szemnél fontosabb, / s bizton támasztja a rendet”. Ez a rend, amiben mindennek megvan a maga helye, működési módja, ez adja a keretet ahhoz, hogy a lét reflektálható legyen. Az objektív líra vallomása, az anyag szeretete egyes szám első személyű megszólaló által tűnik itt fel. A versben lévő igék közül öt jelenik meg egyes szám első személyben, azonban csak az első két versszakban, a harmadik, záró strófában már nincs egyetlen a lírai énre utaló szóalak sem, mindenhol egyes szám harmadik személyben jelennek meg azok a következmények, melyek *ezekben az órákban* történnek. A költő reflektáltsága, a költemény születése jelenhet meg ebben a műben:

„a csont a szemnél fontosabb,
és bizton támasztja a rendet,
mely most ocsúdik félve, bentebb,
s szótaggal méri az időt,
s az érlökésre lüktető
párnát érzi az arca mellett.”

⁵⁰ LENGYEL Valéria, *A saját test megjelenése Nemes Nagy Ágnes költészetében* In: It 2012/1. 76.

⁵¹ vö. URBÁN Péter, *A vers mint egy „névtelen érzelem” szinonimája, elemzési szempontok Nemes Nagy Ágnes Között című verséhez*, In: Új Forrás 2006/10. 79-86.

Az első versszakban megjelenő attribútumok köszönnek itt vissza, a csont, az erek lüktetése, de ebben a szakaszban már nem kapcsolódnak a költői énhez, különálló, eltávolodó jelenségekké válnak.

A következő vizsgált vers a *Patak*, amely a negyvenkettedik zsoltár parafrázisaként is olvasható.

„Én Istenem, te szép híves Patak,
Hová futottál, szökdeltél előlem?
Hogy csillapítsam buzgó szomjamat,
s bocsássak meg néked eltűnőben?”

Nemes Nagy verseiben mindig feltűnik az anyaghoz való kötődés mellett a transzcendens iránti ambivalens érzés. A lírai szubjektum Istennel vívott küzdelmei, vele való kapcsolata folyamatosan jelen van a versekben, azonban kételkedés és vád is gyakran megjelenik bennük. Csak az őszinte kapcsolat tűri meg a megkérdőjelezést: ezekben az imaszerű versekben szinte kivétel nélkül egyes szám első személyű lírai én szólal meg, hangvétellük is személyességre utal.⁵² A zsoltárparafrázissal bekapcsolódik mind a református, mind pedig az egész keresztény hagyományba, mégis a vers hangvétele és folytatása el is választja a verset a tipikus vallásos költemények kategóriájától. Azonban nem véletlen a verskezdet, hiszen a zsoltár a szarvas képével indít: „Ahogyan a szarvas kívánczik a folyóvízhez, úgy kívánczik a lelkem hozzád, Istenem!” (Zsolt 42,2).⁵³ Az eredeti zsoltár egy hasonlattal kezdődik, ezzel szemben a költemény metaforája nem önmagára reflektál, nem saját magát hasonlítja a szarvashoz, hanem Istent azonosítja a patakkal. Látható tehát, hogy az „Én Istenem” felütés mégis egy hitvallást jelöl, ahogy az előző vers is az anyag szeretetében; itt a birtokos szerkezet arra utal, hogy a lírai szubjektum kapcsolatban van Istennel, sajátjának tartja.⁵⁴ Ebben a versben a patak az, amely fut és szökdell. Ezek az igék mind a szarvashoz köthetők, itt azonban Isten az, aki rejtőzködik és eltűnik a szomjas szarvas elől. A *Patak* utolsó szakaszában újra visszatér a zsoltárparafrázishoz, itt azonban már nincs birtokos esetű megszólítás.

⁵² Vö. pl.: *Kiáltva, A szabadsághoz, Istenről*

⁵³ A bibliai idézetek a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Kálvin Kiadó által 2014-ben kiadott Revideált Újfordítású Biblia bibliafordításból származnak

⁵⁴ Az elemzésbe nem került bele a *Feljegyzések az Ekhnáton éjszakájához* c. vers, amely szintén ugyanezzel a birtokos szerkezettel indul. A jelen elemzésbe azért nem térünk ki rá, mert a vers végleges változata, mely a költőnő által válogatott kötetbe is bekerült, már más felütéssel nyit.

„Hová futottál te szép híves patak,
a deli szarvas képe hol a habban?”

Ebben a szakaszban eltűnik a patak, eltűnik a szarvas képe, csupán a hiányuk jelenik már meg. Ebben a versszakban visszatérnek a második-harmadik-negyedik szakasz képei. A vers széttartó világa talán pont a széthullott és Isten nélküli világ kegyetlenségét jeleníti meg.⁵⁵ Az egyes szám első személy is eltűnik ezekben a részekben, mintha a szubjektumnak nem lenne létjogosultsága ebben a világban. Egy helyen jelenik meg kétszer is, a második szakaszban, mindkétszer gondolatjellel elválasztva a szövegtől: „A feketére céloz – úgy hiszem, / már itt a szél – s a fehéret találja (...), De iszonyúbb – itt a szél, úgy hiszem – Ha néhanap a feketét találja.” Ezek a gondolatjeles beékelések mutatják a külső nézőpontot, egy másik perspektívát. A kacsára vadászó királyfi képe jól prezentálja a bizonytalanságot és esetlegességet, mely a világban lévő káoszt, igazságtalanságot, rosszat engedi, eltűri. A kacsák színei is szimbolikusak, így a versben megjelenik a jó és a rossz kérdése, a bűn büntetése és ennek a büntetésnek a kiszámíthatatlansága. A szél miatt, mely elfújja a golyót, a fekete kacsá helyett a fehér pusztul el, de még ennél is iszonyúbb – úgy hiszi a lírai szubjektum – ha a fekete kacsát találja el mégis. A világban jelen lévő rendszertelenség és esetlegesség félelmetessé és fogódzók nélkülivé teszi az életet. Ebben a szakaszban metaforikus formában jelenik meg az a vád, mely Nemes Nagy más verseiben nyíltan tör fel a lírai szubjektumból, a világ igazságtalansága és kiszámíthatatlansága miatt. A harmadik és negyedik szakaszban eltűnik ez a perspektíva, nem jelenik meg az én, többes szám első személyű személyrag található csak: „Legalább biztosan repülj golyó! / Húszezer éve szoktatunk a rendre”. A szokatlan és nehezen felfejthető képstruktúra oka a kifejezni kívánt érzelm bonyolultsága.⁵⁶ A parttalan és fogódzók nélkül maradt világban csak Isten keresése marad. Annak a rejtőzködő és szökellő pataknak a keresése, aminek léte is megkérdőjeleződik: a szomjat oltani vágyó víz eltűnik. Ez a kibogozhatatlan, önmagában is paradox érzelm hívja elő ezeket a strófákat is. Az utolsó szakaszban visszatérő képek bemutatják az ember támpont nélküliségét az embertelenségben. Itt már nem az a kérdés, hogy hol csillapítsa a szomját a szarvas, hanem, hogy hogyan. A hab megjelenik, hiszen „vadkacsát úsztatón dagad” vagy „gyenge vénán bujdokol apadtan”, az ember ezekben viszont nincs benne. A deli szarvas képe, az Istenhez közel lévő ember nem fér bele ebbe az igazságtalan világba, eltűnik, mégis a megbocsátásra való képtelenséggel jelen van, ítél és

⁵⁵ Vö.: HONTI Mária, *Óhajtozás Isten után*, Irodalomismeret 1999/ 1 60-68

⁵⁶ POMOGÁTS Béla, l.m. 448. o.

kívülről szemléli a világ kormányzásának helytelenségét. Isten, a szökellő víz itt egy félelemmel telített képként jelenik meg, a megbocsáthatatlannak a forrásaként, amelyre mégis vágyakozik a szarvas, amelyből innia kell: tehát az élet és halál forrásaként is.

A következő két vers már a költő utolsó kiadott kötetében jelentek meg, az *Egy pályaudvar átalakításában*. A prózavers-ciklus jellemzője, hogy a benne szereplő párbeszéd, féldialógusok egyes szám első személyben szólalnak meg. Féldialógusok, mert ugyan egy párbeszédhez hasonló versszituációt teremt a költő, a második beszélő azonban nem jelenik meg a versben. Megjelennek azonban a hozzá intézett válaszok. Ezért nem lehet tisztán dialogikus, de monologikus beszédmódnak sem lehet nevezni az ezen versekben megjelenő különleges beszélői viszonyt. A *Múzeumi séta* verskezdeté – „Én már csak ezt szeretem, a múzeumot” – is ilyen kontextusban elemzendő. Lengyel Balázs fogalmazta meg ezekről a költeményekről, hogy a legmélyebb és általános emberi léttapasztalatokat fogalmazzák meg.⁵⁷ A *Múzeumi sétában* mégis különös hangsúlya van az éneknek. Az elemzett művek közül ebben a versben található arányaiban a legkevesebb egyes szám első személyben ragozott ige. Ezek az igék mégis kulcsfontosságúak mind a vers, mind Nemes Nagy költészetében. Ezek a verbumok, amelyek itt az én-hez kapcsolódva megjelennek, folyamatosan vissza-visszatérnek más versekben is. A verskezdő mondat a tárgyak szeretetének kizárólagosságára hívja fel a figyelmet. „Én már csak ezt szeretem, a múzeumot.” Ahogy a versbeli én bejárja a múzeumot, ahogy a műtárgyakká váló teremőrök beszélgetései megszakítják a beszámolót, a különböző síkok nyelvileg is egymásra rakódnak, a múzeum alig poros levegője összekapcsolódik az elgurult, alig koszos, cicásra pihézett fonállal. A cicás gombolyag a verszárlatban megjelenő macskákkal, a kötés egy sima, egy fordított mozdulatai az árnyékok egy sötét, egy világos csíkjaival. Miről is szól ez a beszámoló egyes szám első személyben? A múzeumhoz általánosan köthető érzékelés a látás, a versben azonban többször is hangsúlyos, hogy a lírai én ebben a múzeumban nem néz.

„Nem nézek én ott semmit. Ne hidd, hogy nézek. Semmit. (...) Vagy mégis nézek? néztem? túlsokat, ma már fölösleges? Hisz látom most is, ott szemben a falra akasztva megigazulásaim sorát (...) Pedig hogy hív az az út, fokozhatatlan íves mozdulattal, hogy szív magához, hogy sodor magához, szemeimet, szemeim mögött szemeimet és szemeim mögött szemeimet (vonzástér anyaggömb-szemeket) (...) Ezt még nézd meg, ajánlom. A macskákat (...) Nézd, nézd az öröklét napidíjasait.”

⁵⁷ vö. LENGYEL Balázs, Utószó = *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei*, Bp., Osiris, 2003. 314.

A falakra akasztott tárgyak a megigazulás soraiként jelennek meg a versben, a múzeum tárgyai, melyeket már annyiszor látott a lírai én, hogy már nem is kell őket néznie. Mégis vonzza az út, a szemek mögötti szemeket, vonzza a beláthatatlanságuk, a kiismerhetetlen történetű tárgyak, megismerhetetlen utak és történetek útja. Nem a fizikai, de egy sokkal mélyebb látás nyílik meg a versben, mely nemcsak a múzeumon megy végig, de a világtörténelmen, a tárgyak történelmén. A tárgyas, objektív megszólalás visszatér, amikor nem a látásról van szó. A legtöbbször igenevekkel idegenednek el a lírai éntől a cselekvések. A nézés azonban másképp jelenik meg, mindig egyes szám első személyben, kivéve a záró szakasznál, ahol a lírai szubjektum a dialógus némán maradt befogadójának ajánlja a nézést. Nem a múzeumi tárgyak között találja meg a nézni való tárgyat, hanem a macskák elevenségét és élő voltát ajánlja a szemlélőnek. Nem a tárgyak, hanem maga a múzeum halott elevensége vonzza újra és újra a tekintetét, s az ablak motívuma is a látáshoz kapcsolódik.

„Van-e máshol ilyen nyugalma ablak?”

Az ablak fizikailag elzár a másik oldalon lévő világtól, mégis láttat, átengedi a látványt. A múzeumból nem a tárgyak a fontosak, hanem az ablak nyugalma, amin keresztül a város, a külvilág is megnyugszik, más perspektívába kerül. A látás egészen új szférája ez, hiszen csupán a percepció, az érzékelés, a tiszta látás van itt jelen. Nem zavarja meg a lírai ént más érzékelés, egyedül a látás, a biztonság marad a múzeumban, aminek hatására végül megszűnik a különbség a konkrét valóság és az érzékelésen túli észlelés között.

A következő vizsgált mű az *Amerikai állomás*, mely szimbolikájában és a szubjektum hangsúlyos szerepével is központi szerepet kap a ciklusban.

„Én nem tudom, miért, mindig az állomások.

A régi szétbomló, a készülők.

Mindig az állomások. Itt is.”

Az állomás-motívum három versben is tematizálódik az *Egy pályaudvar átalakítása* ciklusban. Már maga a ciklus címe is mutatja az állomás, a pályaudvar hangsúlyos szerepét. Ahogy az már említésre került, ezekben a versekben újra megjelenik az egyes szám első személyű lírai én, aki viszont legtöbb esetben valamilyen dialógusban vagy féldialógusban van jelen a versekben. Az *Amerikai állomás* viszont nem veszi át sem a prózaformát, sem a párbeszédet. A szubjektum központi helyre kerül ebben a műben, hangsúlyosan jelen van az ábrázolt mozdulatsorban, a becsomagolt állomás személyessé tételében. A verskezdet

bizonytalansága, a „mindig az állomások” ismétlődése az állomás motívum egyre erősödő jelentésére hívja fel a figyelmet. A „régi szétbomlók, a készülők” egyértelműen utal a ciklus két korábbi darabjára, az *Egy pályaudvar átalakítására* és *Villamos-végállomásra*. Azonban itt nem bomlik fel a lírai én szubjektuma, ahogy az említett prózaversekben, hanem a rátalálás pillanatát festi le. Az elhagyott állomás megtalálása, amelyet mások építettek fel, elhagytak és most átalakulva, magába foglalva a térítő minden dimenzióját, várja gazdáját, hogy magával vigye. Az igealakokban is hangsúlyosan egyes szám első személyű cselekvéssorozat ismétlődik:

„De itt, ez az állomás, ez névre szóló.

Ez nem kell senkinek. Ezt átveszem.

Fölemelem, magamhoz ölelem

sötét csomagját, amelyet

sosem fogok felbontani.”

Az *Amerikai állomás* elhagyatott épülete, melyre a lírai én rátalál és amit magához ölel, végső soron lehet maga a szubjektum, amely csupán „becsomagolva”, a tárgyakba rejtve, viszonyrendszerek révén van jelen a világban, amelyet nem bontanak fel sosem, mégis folyton jelen van.

A *Természetről* című vers már nem jelent meg nyomtatásban Nemes Nagy életében. A lírai én egyetlen dologra figyel, egyetlen dologgal törődik:

„Én nem hiszek a természetes ágyban

ahol szeretni és meghalni kell,

és fűtülök rád, emberi esettség,

ha megbocsátlak, gyilkosom leszel. (...)

ujjam csak a te formád tapogatja,

míg felragyogsz kezemben: fogalom.”

A vers a *Szárazvillám* kötetben megjelent versekkel egy időben keletkezett. Ez az alkotás mintha ennek az objektív lírának lenne az ars poeticája, hiszen megjelenik benne mindaz, ami a költői ént meghatározza: elhatárolódás az előző költői magatartásoktól és az aktuális politikai rendszer irodalomszemléletétől [(„és fűtülök rád, emberi esettség, / ha

megbocsátlak, gyilkosom leszel (...) a hazával is csak jobb híján törődöm, / mert nem hiszem, hogy az enyém a szép. (...) a természetet teljén tagadom”]. Ezekkel ellentétben azonban ott ragyog a költői én kezében a fogalom. Ebben a mozzanatban jelen van a formálódás, a költői tevékenység, ahogy a fogalom testet ölt a költemény által. A verscím és a kezdő sor kapcsolata is mutatja ezt az elhatárolódást, az éles szembeállítást azzal, amit természetesnek gondol az átlagember, és amit a költő tart természetesnek: a fogalom megformálását. A személyesség jelenlétét a tagadás nyomatékosítása is erősíti. A költeményben szereplő tíz igéből négy tagadó alakban szerepel, egy pedig maga a „tagadom” ige. Ennek jelentőségét a következő fejezet részletesebben kifejti.

Szintén a Második kézzel írt füzetekből került az Összegyűjtött versek közé a Hit című alkotás.

„Én attól élek, hogy hiszek.

De hogy miben, azt nem tudom.”

A hit és a tudás látszólagos ellentéte jelenik meg a verskezdetben. A hit, amiből az élet táplálkozik, ám hogy ennek mi az alapja, háttere, azt a szubjektum már nem tudja felmérni. A tudásba nem fér bele a hit. A hitben pedig nem fér meg a tudás. Nemes Nagy több versében is megjelenik ez az ambivalencia, hiszen Isten, a transzcendens jelenléte „két tenyérrel átfogható gyerekjáték-koponyánkba”⁵⁸ nem préselhető bele. Nem fér meg a teljesség az ember határoltóságában, mégis a határtalan az, amire vágyakozik, és amibe kapaszkodik az anyagon túl. Az objektív líra mögött, ami Nemes Nagy Ágnes költészetét olyannyira jellemzi, ilyen versek jelennek meg, melyek nem a tárgyakba bújtatva fejezik ki a szubjektum kettősségét. A Patakban is látható volt, a zsoltárparafrázisok közötti szakaszokban, a metaforizálás. A Hit egyszerűen és világosan kifejezi a lírai én kétségeit, kettősségét, a tudás és a hit végletei között vergődést. A verszárlatban látható, ez a parttalan és megfogalmazhatatlan hit mégis milyen erővel bír a lírai szubjektum számára.

„s ha végleg megfogyatkozom a hitben,

akkor elbukom.”

A versben csupán egyes szám első személyű igék szerepelnek: élek, hiszek, nem tudom, támolygok, csodálkozom, megyek, megfogyatkozom, elbukom. Már csupán ezeknek az

⁵⁸ NEMES NAGY Ágnes: *Istenről = Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei*

igéknek a felsorakoztatása bemutatja az ember életének főbb állomásait, kétségeit, kapaszkodóit, nehézségét és mégis továbbhaladását.

A *Délelőtt* a barna noteszből származik, ez a vers a *Napforduló* kötetben szereplő versek idején keletkezett. A kötetet a teljes személytelenség jellemzi, a tárgyak uralják a költői beszédmódot. Ezek mellett a versek mellett viszont feltűnik ez a költemény, amely az elemzett versek közül is talán az egyik legszemélyesebb és leginkább megjeleníti a fájdalmat és szenvedést, ami szintén visszatérő motívum a költőnő verseiben. A vers hét részből áll, az igealakok szinte kivétel nélkül egyes szám első személyű személyraggal állnak, amelyek pedig egyes szám harmadik személyben, azok is a lírai énre vonatkozó metaforák részei.

„Én úgy igyekszem. Fölkelek.

Én sűrű kávét készítek. (...)

Én figyelek. És jobbkezem

balvállamon, balvállamon.”

Látható, hogy az „én” mondatkezdés háromszor is visszatér a műben, mindhárom alkalommal a vers első egységében, ezzel a többi egyes szám első személyű ige is hangsúlyosabbá válik. A vers ezen egységére a népdalformaszerű ritmus jellemző, az utolsó sorokban az ismétléses forma (balvállamon, balvállamon; úgy vérzik át, úgy vérzik át) is ezt mutatja. A további egységekben nem található ilyen rendszer, ahogy a fájdalom nő a versszövegben, úgy lesz egyre szakadozottabb, széttöredezetebb a szövegtest is, amíg már csak kétsoros szakaszok követik egymást. Az utolsó egység viszont újra visszahozza a népdal jelleget a 4-4 és 4-3 osztású ütemhangsúlyos sorokkal és egy hasonlattal – „mint nagycseppű langyos eső / görbe tájék gödrein / ráncosodó tenyerembe / gyűlnek langyos könnyeim” – újra megteremti a kezdő strófák hangulatát. Viszont míg ott látható volt, hogy az ismétlődés, az én hangsúlyozása került előtérbe, itt írásjelek nélkül, csak a könnyhullatás hasonlata – nem is maga a sírás, inkább a költői kép – ami megmarad a szubjektumból a mű záró soraival. Az első részben, melyben az én még anaforikusan ismétlődik, egy hétköznapi szubjektum jelenik meg, akinek olyan szokásai vannak, mint mindenki másnak. („mert vannak még szokásaim, / mint bárkinek.”) Ennek a résznek a harmadik versszakában jelenik meg először a fájdalom. A hasonlatba beékelve jelenik meg a hasonlított – a gondolat – mely egy ing módjára vérzik át. Ebben a strófában már nem szólal meg az én, a fent és lent kettősségében, kiengesztelhetetlen ellentétében jelenik meg a vérző gondolat. A második rész szintén egy hasonlat, a megmenekülés és kiüresedés hasonlata. A lírai én az ürességben jelenik meg, a biztonság

érzete itt nem a megnyugvással párosul, hanem üres marad: „megmenekültem és üres vagyok.” Mi elől menekül az én? A tengeri uborka önmaga belső részét fújta üldözőjére a hasonlatban. Ahogy a szubjektum kitárulkozik, megmenekülhet a fájdalomtól, a magánytól, mégis, ahogy kiadja, akár kiírja önmagát, csupán az ürességet találja magában. A következő rész a közöny metaforáját, „definícióját” adja meg:

„Tudod, mi a közöny? A föld
kidőlt, megdermedt s összetört
bazalt kérgén latolhatom:
mekkora volt a fájdalom.”

A megszólítás – tudod – egy hallgató szubjektumra utal, a részek egyetlen perspektívából, egy lírai én szemszögéből láttatnak, mégis olyan, mintha egy dialógus egyik fele jelenne meg csak ebben a versben. Míg az első szakaszban a fent és lent kettőssége, az ember transzcendens kötődése jelent meg, itt a kemény, töredezett kő felszíne a központi motívum. A kő, az „anyagok anyaga”⁵⁹ az, amely elbírná a keserű szubjektumot, amely megtartja a fájdalmat, nem engedi kifolyni, keménységet és szilárdságot ad neki. Míg a szubjektum kitárulkozása ürességgel jár, az anyag a közönnyt testesíti meg. A fájdalmat nem megélő, hanem csak számláló, annak mértékét felmérő szubjektum számára a kő az, ami megtartja a verset, a fájdalommal teli én versét a kínban. A negyedik rész szintén a féldialogikus:

„Jó, bevallom, bűnös vagyok.”

A strófa önmagában is szaggatott, itt bomlik fel legjobban a személyiség. A vallomás, a bűnhődés, a megszólalásmód, mintha egy vallatás szituációja lenne: a vallatás emléke, a hallgatás és a kín hatása a megtört tudatra. Az a világ jelenik meg, ahol nemcsak az elkövetett bűnökért kell megfizetni, de az elszenvetettekért is. Vagy talán épp ez a szenvedés a bűnhődés, mely kiterjed mindkét bűnre, arra is, amit elkövetünk, és arra is, amit ellenünk követnek el. A kihagyott sorok az elnémulásnak, a kimondhatatlan fájdalomnak és kinnak adnak helyet. A bűn és bűnhődés többször visszatérő motívumok Nemes Nagy költészetében. Verseiben a „bűn tudata az időhöz kötődik ami a (...) létező időbeliségéből kiindulva a létmegértés és a létértelmezés horizontjának tart.”⁶⁰ A kimondhatatlan fájdalomnak mégis van helye, hiszen ott vannak az üres sorok, melyek jelzik a hiányát, a kimondás vágyát és a vágy

⁵⁹ URBÁN Péter, *A vers mint egy névtelen érzelmek szinonimája, Elemzési szempontok Nemes Nagy Ágnes Között című verséhez.* 83.

⁶⁰ SCHEIN Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete.* 15.

beteljesülhetetlenségét. A következő strófa a patkánnyal egyre szétdaraboltabbá teszi a versszöveget. A kirágás vizuális képe visszautal az átvérző ingre, a gondolatra.

„Én végülis megértem Pistát,

hogy a verse csapnivaló.

Ki-fenének is volna kedve

leszállni oly pokolkörökbe,

ahol jó vers bányászható”

Ez a cím nélküli, gúnyos hangvételű vers nemcsak a rossz verset író költők verseit, de sokkal inkább a jó verset író költő létének keserves voltát jeleníti meg. A jó vers pokolkörökben bányászható, tehát a költőnek le kell szállnia a poklokba, hogy jó művének tárgyát és formáját megtalálja. A költői megszólalás tehát „azoknak a rejtjeleknek a megfejtésével azonos, amelyeket a modern világ és az emberi lélek feltáratlan mélysége vagy éppen az ember és a kozmosz szembesítése kínál a kor gondolkodóinak” – mondja Pomogáts Béla.⁶¹ Több művészregényből is ismerős a motívum, hogy a művésznak a lelkét kell eladnia a művészetéért. A végülis szóban megjelenik az én elhatárolódása Pistától, attól, aki rossz verset ír. A megértés nem implikálja az egyetértést, a végülis rámutat a versbeli én helyzetére, aki talán a poklok mélyéből tekint Pistára. Tudja, odalent a remekművek várják, de keményen kell értük bányászni. Ki lenne képes erre? A költészet anti-hitvallása is lehet ez a vers. Mégis látható, hogy a költő leszáll ezekbe a poklokba, ezekbe a mélységekbe, hiszen ez a mestersége.

„...erkölcs és rémület között,

vagy erkölcstelen rémületben,

mesterségem mégis te vagy,

mi méred, ami mérhetetlen,

ha rángva is, de óránként,

mely képzelt ütemet rovátkol

⁶¹ POMOGÁTS Béla, *Költő a költészetről, Jegyzetek Nemes Nagy Ágnes ars poeticájához*, = *Nemes Nagy Ágnes arcai*, Bp., Oprheusz Kiadó, 2013. 56.

az egy-időn – mégis a fényt
elválasztja az éjszakától.”

(Mesterségemhez)

Ebben a néhány évvel korábbi versében és még több esszéjében, melyek a költészetről, a költő-létről íródtak,⁶² látható, hogy a költészet a szubjektumot (költőt és befogadót egyaránt) igénybe veszi, még ha a költemények önmagukban élő és külön utat bejáró teremtményekké is válnak, melyeknek sorsát a költő már nem befolyásolhatja.⁶³

„Én nem tudok beszélni.

Nekem már egyetlen beszéd:

üvöltve futni kint az utcán,

mint akinek a haja ég.”

Az [*Én nem tudok beszélni*] kezdetű vers mintha kicsit ellentmondana ennek a költői magatartásnak. A fájdalom, a kín elhallgattatja a költőt is. Legalábbis a szó elsődleges értelmében beszédképtelenné teszi. Hiszen az itt megjelenő költői magatartás is meglehetősen kommunikatív, a tárgyilagos megszólalás azonban távol áll tőle. A következő szakaszban viszont más perspektívából is látjuk ezt az „elnémulást”:

„Belülről tiszta ez a kép,

ahogy az ember ismeri

fogai helyzetét. (...)

hogy meg kéne bocsátnom,

legalább ezt belátom. (...)

segíts meg Isten angyala,

kit látott Betlehem,

keserű ajándékomat

elédbe hadd vigyem”

A beszédre való képtelenségben ismét megjelenik az ima, a megbocsáthatatlan megbocsátása, legalábbis annak szükségessége. A *Patakban* is jelen van ez a motívum. Ez a kín, a belső

⁶² Vö. pl.: *A vers mértana, A névtelenek, Hajózni szükséges, Megnevezés, Írásjelek* stb.

⁶³ FERENCZ Győző, l.m. 137.

örlődés teszi képtelenné a beszédre az ént, megnémulásra készítetve. Ezek a kínok, melyek talán a jó verseket szülik, egyszerre némítják el az ént s a költőt. Az elnémulásból mégis vers születik, abból is költemény lesz, mikor az én már képtelen a beszédre. Ez a vers nem az objektív líra higgadt és rideg beszéde, de az égő-hajú szubjektum üvöltése, aki már képtelen eltakarni magát a tárgyak mögött.

A válogatásban a következő vers az *Angyal*. „Én láttam angyalt. Az se jó.” Az angyal, mely az előző versben is megjelenik, nem hozott nyugalmat, nem tette képessé a beszédre az ént. A kezdősor felidézi Rilke elégiáit is („Minden angyal iszonyú”), melyek szintén a lét fájdalmaihoz, enyhüléséhez, tehát legmélyebb rétegeihez hatolnak. A vers záró sora: „nem akarok úgy írni, ahogy eddig.” Ez is egy, a költőnőtől szokatlanul alanyi megszólalásmód. A mű a *Napforduló* kötetben megjelent versekkel keletkezett egy időben. Különös, hogy a tárgyak mellett, a meg nem jelent versekben milyen nagy arányban van jelen a szubjektum. A vers egy figyelemre méltó sora: „szépek mind a hónapok / mert van nevük a hónapoknak” visszaidézi Nemes Nagy egyik esszéjét, a költészet névadó szerepéről. A költő célja, hogy nevet adjon azon névtelen érzelmeknek, melyeknek csak a versek által lehet nevük.⁶⁴ A hónapok, bár mindig változók, de egymás után következők, megnevezhetők, egzakt dolgok. A költő feladata, hogy megnevezze azokat a világhoz és az emberi léthez tartozó dolgokat, melyeket nem lehet egyetlen névvel definiálni, melyeknek nincs nevük, úgy ahogy a hónapoknak.

Az utolsó elemzett vers, mely már a *Távozó* ciklusban található, az [*Én láttam ezt*] is a költő különleges észlelésére mutat rá.

„Én láttam ezt. (Még sose láttam.)

Én jártam itt. (Még sose jártam.)

Egy másik életben talán

erre a földre rátaláltam. (...)

S most itt állok, még szédelegve

E vértelen feltámadásban.”

⁶⁴ A csonkaság ellen, In: NEMES NAGY Ágnes, *A magasság vágya*, Bp., Magvető, 1992. 504. o.

A feltámadás, az anyagon túli lét folyamatosan jelen van Nemes Nagy verseiben. A prózaversekben megjelenő többdimenziós látás, az egyszerre átélt többszólamú tér és idő jelenik meg itt is. Az én az anafora által még hangsúlyosabbá válik: fontossá válik a szubjektum szerepe és az általa megélt dimenzionális váltás, vagyis az egymásnak ellentmondásos kijelentések (láttam ezt-még sose láttam) időbeli és térbeli kivetülése; később az egy helyben maradás élménye („vagy el se mentem”) is az én szemén keresztül jut el a befogadóhoz. A tranzitív igének – láttam – tárgyat kell vonzania, ehelyett egy névmás mutat rá csupán a látás tárgyára. A *Múzeumi sétában* látható volt a látás és a nézés jelentéktelensége, itt a látás központi motívummá válik, most azonban a tárgy konkrétsága tűnik el, ami szokatlan Nemes Nagy verseiben. A tárgy jelentéktelenné válik, a konkrétumok eltűnnek, hiszen talán nem is ebben az életben léteztek a tárgyak, helyszínek, melyeket a szubjektum tapasztalt.

A legtöbb elemzett vers nem jelent meg Nemes Nagy életében. Talán alanyiságuk, személyességük, egészen más hangvételük tartotta vissza a költőnőt, hogy publikálja ezeket a költeményeket. A befogadást ugyan nem befolyásolják – a dolgozat nem is kívánja elemzési szempontként szerepeltetni – a költő életútja, és személyesen átélt élményei. Ez a munka csupán a tonális változásra hívja fel a figyelmet, melyet az eddigi kutatás kevésbé vett figyelembe. Az a tárgyiasság, amelyet Nemes Nagy felépített az általa válogatott köteteiben, kizárja azt a szubjektív tónusú költészetet, amely viszont ugyanúgy jelen van a költő művészetében. Az eddigi rövid elemzés erre a feszültségre hívta fel a figyelmet az én verskezdetű költemények bemutatásával.

III. 2. „Hiszek hitetlenül...” – Hit és tudás motívumai

Ezekben az alanyi hangú versekben még nyíltabban tematizálódik a hit és a tudás kettősségének motívuma. Nemes Nagy Ágnes költészete erősen a transzcendenssel való kapcsolatban gyökerezik.⁶⁵ Verseiben a folyamatos hinni akarás, kétely és az anyagba kötöttség kínjai jelennek meg. Az éghez tartozó szubjektum az anyag szilárdságába van zárva, abból nem is törhet ki, esetleg belepillantást nyerhet lelke által az anyagon túli létezésbe. Ez a kettősség Nemes Nagy műveiben folyamatosan jelen van, küzd egymással az anyag és az anyagon túli. Az Ekhnáton-ciklus isten-alkotása is erre a tudásra és biztosra épít, hiszen a szubjektum önmagának alkotja meg „kemény kövekből” az istent, hogy elhihesse, nemcsak a

⁶⁵ POMOGÁTS Béla: *Költő a költészetéről – Jegyzetek Nemes Nagy Ágnes ars poéticájához*, 56.

létezését, de a „vigasztalását” is. A vizsgált versekben viszont, mivel fokozottan jelen van az egyes szám első személy, még hangsúlyosabban jelennek meg ezek a kifejezések. Az elemzett művek is rámutatnak a bizonytalanságra, amely a tárgyiasabb alkotásokban is megjelenik, ám a tárgyiasság és a hit nem áll távol egymástól, nem zárják ki egymást. A hisz és a tud ige gyakran fordulnak elő az elemzett költeményekben, a két ige által megteremtett ellentét pedig az egész életműben megfigyelhető. A hit a remélt dolgokban való bizalom és a nem látható dolgok felől való meggyőződés, mondja a Zsidókhoz írt levél (Zsid 2,1). „A szó legáltalánosabb értelmében hinni annyi, mint szabadon elfogadni egy személy kijelentéseit a belé vetett bizalom alapján. (...) A hit ebben az értelemben különbözik a bizonyítékokon alapuló tudástól.”⁶⁶ A tudás tehát bizonyítékokon alapszik, nem a bizalmon. A kézzelfogható dolgokról szerzett ismeret és a bizalmon alapuló kapcsolat (mely nem feltétlen nyilvánvaló) között feszül ellentét.

Különös, hogy a hit motívuma szerepel legtöbbször ezekben a sorkezdetekben. A *Patak* megszólítottja Isten, így a predikátum is rá vonatkozik. Az igék fokozása (fut, szökdel) az eltávolodásra, ahogy már szó volt róla, a szarvasként elszökkenő Istenre utal. Ebben a zsoltárparafrázisban is megjelenik a hit bizonytalansága. A köztes szakaszokban, ahol a zsoltár világa eltűnik, először a vadkacsákra vadászó királyfi képe jelenik meg, mintha egy népmesébe tűnne át a vers,⁶⁷ majd a kórházi szoba tűnik fel, polarizálva ezzel a valóság és a mese világát, ahol ugyanazok az igazságtalanságok és kegyetlenségek vannak. A sokat idézett sor – „létedet ilyen világ teremtményeként feltételezni, blaszfémia” – ebben a versben is jelen van. Ahogy a patak mind az élet, mind pedig a halál forrásává válik, úgy nyilvánul meg a mindenhatóság és szuverenitás, amelybe az ember képtelen beleszólni, vagy akár csak belelátni. A tudásra vagy megértésre vágyó szubjektum előtt nem perspektíva a megbocsátás, ilyen világot nem lehet megbocsátani a teremtményének. Mégis keresi a forrást, a helyet, ahol csillapodhat a szomja.

Ahogy már említésre került, a *Hit* című vers a hit és a tudás polaritását jeleníti meg. A „keskeny ég-szelet”, ami az ember számára befogadható, ami racionálisan felmérhető, azon túl pedig a hit szélessége, ami kitágítja az eget és a tudás egyértelműségét konvertálja a kézzel már nem megfogható bizonytalanságába.

„és szüntelen csodálkozom,

⁶⁶ RAHNER Karl, VORGRIMMER Herbert, Teológiai Kiszótár, Bp., Szent István Társulat, 1980.265.

⁶⁷ HONTI Mária, *Óhajtozás Isten után* In: Irodalomismeret 1999/1-2 60-68

hogy még megyek, hogy még lehet,
s ha végleg megfogyatkozom a hitben,
akkor elbukom.”

A „megy” és a „lehet” is ezt a kettősséget fejezi ki: a megyek a szubjektum cselekvését, a kitartást, a nem megálló, folyton tovább evickélő haladni vágyást. A lehet pedig az egyéntől már független, transzcendens irányító hatalmat jelöli. A műben egyetlen tranzitív ige szerepel, a „nem tudom”.

„Én attól élek, hogy hiszek.

De hogy miben, nem tudom.”

A többi benne szereplő cselekvés mind tárgyatlan: élek, hiszek, támolygok, csodálkozom, megyek, megfogyatkozom, elbukom. Ezek az igék önmagukban is felvázolják az emberi élet lépcsőfokait. A tudás elsődleges definíciója a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a következő: „Ismerete, értesülése ill. tapasztalata van valamiről, esetleg valakiről. (...) Tisztában van valaminek a jelentőségével”⁶⁸ Ebből a magyarázatból is látható a tudás bizonyossága a hittel szemben. A tudás és a hit kettőssége, ellentmondásossága jelenik meg a versben. A tud ige előtt azonban ott van a Nemes Nagyra olyannyira jellemző tagadó szó: a lírai szubjektum nem tudja, miben hisz. A költemény szövegvilágát ez a feszültség teremti meg. Ebből fakadnak a támolygok és a csodálkozom igék is, végül pedig a megfogyatkozás a hitben, ami a szubjektum bukását eredményezi. A tudás ebben a kontextusban nem is olyan jelentős, hiszen a hit, ami végtére megóvjá az embert az elbukástól. Mégis: a tudás nélkül az ember üres. A hite, mely önmagában is egy tapasztalati úton nem érzékelhető valóságban gyökerezik, vágyakozik a tudásra, az egyre biztosabb és megfoghatóbb ismeretre.

Az *Angyal*nak már a címe is utal a transzcendens lényre. Azonban itt az angyal a *Patak*ban szökellő Istenhez hasonlóan távolodik a lírai éntől:

„Én láttam angyalt. Az se jó.

Futott, nem értem el.”

Később erre magyarázatot keres, hiszen „olyan mindenki angyala, amelyet érdemel.” A vers kontextusában megjelenő kép, az angyalt üldöző lírai én a közelségre vágyára utal. A

⁶⁸ Magyar Értelmező Kéziszótár 1374.o.

transzcendens azonban nem jön közel az énhez. A távolodó angyal, az elzárkózó Isten kapcsolódik össze az írással, a névadással. A „boldogok a hónapok, mert van nevük a hónapoknak” utalhat a bibliai „boldogmondásokra” is⁶⁹ A jézusi mondatokban mindben van egyfajta ellentmondás az emberi boldogság és a boldogságuk tárgya között. Itt a hónapok önmagukban képtelenek a boldogságra. Azonban a névadás által boldoggá válnak, definiálódnak. A vers utolsó sora azonban egy ellentétre hívja fel a figyelmet: „nem akarok úgy írni, ahogy eddig.” A költő megnevezi a névteleneket, azonban itt egy fájdalmas felkiáltásban megjelenik a változtatás igénye. Az angyal, a transzcendens kutatása, a névtelenek polgárjogainak megszerzése itt összekapcsolódik, ahogy a transzcendencia és a költő mestersége, mely a tárgyak, a konkrétumok felsorakoztatása által találja meg ezeket az új neveket. Ez az út többé nem kielégítő a szubjektum számára. Már „semmise tetszik”. A versben egyedül a hónapok jelennek meg úgy, mint amiknek nevük van. Az angyal is csak köznévként szerepel (míg a Lovak és az angyalokban név szerint tűnnek fel a lírai szubjektum szobájában). Az angyal úgy jelenik itt meg, mint a lírai én saját angyala, azonban mégsem jöhet létre közöttük kapcsolat, nem „érdemli meg”. Ez is okot adhat a máshogy írás igényére, a változtatásra. Mégis a „semmise tetszik” utal arra, hogy egyik hangvétellel sem tud azonosulni. Itt tehát a bizonytalanság a változtatás igényével, az angyalhoz való közelebb jutással kapcsolódik egybe. Azonban, ahogy eddig is látható volt, a szubjektum változásra való képtelensége, az angyal elvesztése teremti a feszültséget, amely a költeményt szüli.

Az angyal motívuma szintén megjelenik az [Én nem tudok beszélni] kezdetű műben. A betlehemi angyal más költeményekben is feltűnik, különböző módokon. Itt azonban átveszi az újszülött Jézus szerepét, hiszen a lírai én „keserű ajándékát” elé akarja tenni.

„Segíts meg, Isten angyala,
kit látott Betlehem,
keserű ajándékomat elédbe
hadd tegyem.”

A közvetítő szerepe, fontossága tűnik itt fel, a Jézushoz közvetlenül nem férköző szubjektum őrlődése. A prófétai szerep, a költő mestersége is megnyilvánul itt, ahogyan már korábban is szó volt róla. Azonban az őrlődés, a hit és a tudás kettőssége is megjelenik. „Én nem tudok beszélni.” – állítja a vers kezdő sora. Az ember a beszédet valamilyen tudásának kifejezésére

⁶⁹ Vö: Mt 5, 1-10

használja, itt azonban az erre való képtelenség tűnik fel. Nem tud beszélni a szubjektum, ordítani képes csupán, mint akinek ég a haja. Az ordítás nem a higgadt tudást, inkább az indulatot, az érzelmeket feltételezi. Az anyagba öntött tudás itt nem elég, azonban nem elég a pusztá hit megléte sem. Erre utalhat a keserű ajándék is, melyet a biztos és bizonytalan fájdalmas összeforrasztásából kellett elkészítenie.

III. 3. A tagadás

Az elemzés harmadik fő egységét szintén az igék egy más csoportja alkotja. Érdeemes megfigyelni, hogy a 11 elemzett versben (és Nemes Nagy egész költészetére kiterjeszthető ez az állítás) milyen nagy számban fordul elő a tagadó alak. A költő költészetében a tagadás egyfajta korlátja a megismerésnek. A folyamatos tagadások, kérdésfeltevések, kételkedések azok, amelyek előrébb viszik a lírai szubjektumot létének lépcsősorán. „A saját létezés tudása immár nem megkérdőjelezhetetlen”.⁷⁰ Ennek a bizonytalanságából fakadnak azok a kételyek, melyek a tagadások által próbálják a lét és a világ definiálását pontosabbá tenni. A tagadások által egyre több felesleg, lényegtelen vagy bizonytalan dolog hántódik le a létezésről. Nemes Nagy számára tehát ez a folyamat egy állandó léttapasztalati hiányt, tagadásokból felépülő világot hoz létre, mely tapogatózva, egyre több mindent elbontva próbál a biztos és tagadhatatlan felé törni.

Az elemzett versekben az összes 146 ige közül 23 tagadó formájú. Ebből mindössze 5 olyan ige van, amely nem az én-re vonatkozik: „Ne vígy kórházba... Ne engedj oda” (*Patak*), „ne hidd, hogy nézek... nem vihet út... el nem tűnsz a lejtőn” (*Múzeumi séta*). Többször fordul elő a nincs/nincsen, a létnek, valamilyen élő vagy élettelen dolog létének a tagadása. Különös, hogy a nem egyes szám első személyű alakok többsége a *Múzeumi sétában* található. A prózaversek Nemes Nagy Ágnes pályájának végén tűnnek fel. A beléjük rejtett személyesség, mely inkább az általános emberi léttapasztalatokat vonja magába, a tér és idő vektoraiként feszíti ki a költeményeket a mindenségbe.⁷¹ Ezekben a művekben az egyes szám első személyű megszólalás dominál, mégis érezhető a különbség e között a töredezett, sokszor talán önmagával dialogizáló én és a vizsgált alanyi én között. A *Múzeumi séta* a felütése miatt emelkedik ki ebből, hiszen az én mint verskezdet mégis egy más megszólalású lírára utal.

⁷⁰ SCHEIN Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete*. 9.

⁷¹ Vö.: LENGYEL Balázs, *Utószó = Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei*, Osiris, Bp., 2003. 314.

Összesen 23 igét tartalmaz a vers, ebből igen nagy arányban egyes szám harmadik és egyes szám második személyben jelenik meg. A vers igéi közül 9 áll tagadó alakban, ebből egyetlen egy ige vonatkozik az egyes szám első személyre: nem nézek.

Csupán egyetlen versben nem tűnik fel tagadó alakú ige, ez az [Én végülis megértem Pistát]. A többi elemzett versben mindig feltűnik egy vagy több olyan ige, melytől a tagadás által határolódik el az én. Valóban elhatárolódik-e ezektől a cselekvésektől? Ezek a tagadások legtöbb esetben vagy a hitre vonatkoznak, vagy pedig az érzékelésre. „a hajam bőséges kibontva, s hogy megritkul még, nem hiszem” (Alkony); „Nem lesem a langyos ég kegyét... Nem hiszem... Nem hiszek a természetes ágyban... Nem egyezek bele” (A természetről); „Nem értem el... nem akarok úgy írni, ahogy eddig... semmise tetszik” (Angyal). Szó esett már a hit és a tudás ellentétének feloldásáról, talán a tagadásban is ez a kétségesség, ez a bizonytalanság, a tudás és a hit révén fedezhető fel. A hit és a hitetlenség mindig együtt jár a költő verseiben, a hinni akarás és a tudásvágy egy töről fakad. A hit és érzékelés mellett többször megjelenik a tudás, a beszédre való képesség – mint a tudás kifejezése – tagadása: „Nem tudom” (Hit); „Nem tudom... Nem mozdulok” (Amerikai állomás); „Nem vettem észre” (Délelőtt); „Én nem tudok beszélni” (Én nem tudok beszélni); „Sose láttam... sose jártam... el se mentem” (Én jártam itt).

Miért épülhetnek fel ezek a versvilágok tagadások által? Mi lehet az oka, hogy egy négysoros gúnyos hangú versen kívül (különös, hogy pont ebben nem található ilyen igealak, amelynek implicit jelentésében erősen ott van az elhatárolódás) mindegyik költeményben hangsúlyosan jelen van a tagadás? Ezekben a versekben, és Nemes Nagy egész költészetében, a tárgyias művekben is, megfigyelhető ez a tendencia. A versszöveg gyakran tagadás által kövezi ki azt az utat, amelyen elindul, életre kel. Nem állítások és kijelentések által halad előre. Ezek a versek nemcsak elhatárolódnak ezek által a tagadások által, de megkérdőjelezzik a szubjektumot, nemcsak a hit által, de a tudás, az érzékelés által is. Ehhez a megszólalásmódhoz kapcsolható a negatív teológia is, mely abból indul ki, hogy szavaink nem adják vissza Isten lényét, ezért állítások helyett inkább tagadásokkal írja körül a személyét.⁷² Egy olyan úton halad ez a költészet is, amely nemhogy élesen elhatárolná magát a tagadással, inkább megteremti azt a szubjektumot, amely a 20. századi modern léttapasztalatot jellemzi.

⁷² Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/N/negat%C3%ADv%20teol%C3%B3gia.html>

A vizsgált művek közül a legszembetűnőbb példa talán a *Természetről* című alkotás. A versben összesen tíz ige található, ebből négy áll tagadó alakban, míg további három szemantikai mezőjében hordozza a tagadást:

„Én nem hiszek a természetes ágyban,
ahol szeretni és meghalni kell,
és fűtyülök rád, emberi esettség,
ha megbocsátlak, gyilkosom leszel.

Nem egyezem bele a fájdalomba,
és nem lesem a langyos ég kegyét.
A hazával is jobb híján törődöm,
mert nem hiszem, hogy az enyém a szép.

S a távolibb sem jobb a közelebbnél,
a természetet teljén tagadom,
ujjam csak a te formád tapogatja,
míg felragyogsz kezemben: fogalom!”

Látható tehát, hogy az egyetlen, amit a szubjektum tesz, amit elfogad, amivel kapcsolatba lép, a fogalom megmunkálása. A vers többi szakasza mind elhatárolódások révén fejezi ki a lírai én helyét mind ideológiai mind filozófiai vagy művészeti téren. A tagadószó folyamatos ismétlődése adja a vers ritmusát, a „nem hiszek/nem hiszem, nem egyezem bele, nem lesem” mind a lírai szubjektum önazonosságára utal, éles határvonalra én és nem-én között. A költő mestersége tehát ebben az értelemben az elhatárolódás a már ismerttől, attól, ami „langyos” és nem nyújt támpontot, ehelyett inkább a fogalom, az ismeretlen körvonalainak megrajzolása. Az *[Én láttam ezt]* kezdetű mű az állítások tagadását ismétli meg zárójelben:

„Én láttam ezt. (Még sose láttam.)
Én jártam itt. (Még sose jártam.) (...)

Vagy el se mentem én soha.
Itt voltam mindig, földbe-ástan.

S most itt állok, még szédelegve
E vértelen feltámadásban”

Már szó volt róla, hogy itt eltűnik a tárgy konkrétsága, egy téren és időn kívüli versvilágba zárja a befogadót a költemény, ahol minden relatív, a kijelentések mellett nyomtatékosítja a látás, a járás cselekvését. A mondat kétértelmű lehet, hiszen értelmezhető egyszerűen tagadásnak, de a versszöveg megengedi a *korábban még sose...* értelmezést is. Az előbbi értelmezés által újra létrejön Nemes Nagy kései költészetére jellemző kettős lírai beszédmód; a vers egyetlen lírai szubjektuma mond ellent magának, nem egy fiktív dialogikus helyzetet teremtve, hanem önmagát megcáfolva. A második értelmezés pedig az érzékelés privilégiumát hangsúlyozza. A szöveg itt is tagadás és állítás közé ékelődik, az észlelés és annak tagadása jelenik meg benne. Az *itt* névmás egyszerre foglalja magába a földbe-ásott állapotot és a vértelen feltámadást. A földhöz, anyaghoz kötöttség ellentétét fejezi ki a vértelen – tehát az anyagiságától megfosztott – feltámadásnak.

IV. Befejezés

Látható tehát, hogy Nemes Nagy Ágnes tárgyias költészetének egy másik aspektusában, vagy inkább egy rejtett bázisában, egy, a szubjektumot igen is láttató és előtérbe állító lírai hang jelenik meg. Ez a hang nem mond ellent az objektív lírának, sőt inkább megerősíti, megalapozza azt. Az elemzett versekben látható volt, hogy a legtöbb költemény önreflektáló, a költészetet és a tárgyakat állítja előtérbe, azonban a lírai szubjektum sajátos központi megszólalása által. Tehát a tárgyiasság nem szorítja ki önmagából az ént, inkább annak megőrzésére törekszik, egy másfajta vetületét jeleníti meg, mely nem a szubjektivitásra, hanem az általános ontológiai tapasztalatokra épül. A dolgozatban szereplő versek is ezeket a témákat jelenítik meg, a szubjektivitás és az önreflexió egy erősebb jelenlétével. A dolgozat arra próbálta felhívni a figyelmet, hogy a ma közvetlenül hozzáférhető Nemes Nagy-korpusz egy jelentős hányada nem a megszokott tárgyias hangon szólal meg, ez azonban nem jelenti azt, hogy a korpusznak két ellentmondásos pólusa lenne. Nem választható szét egymástól ez a kétfajta megszólalásmód, mégis érdemes figyelmet szentelni a költőnő által nem publikált versek lírai hangjának. Végző soron elmondható, hogy ezek a versek a tárgyiasság alapkövei egyes szám első személyben lerakva. A vallomásos költészetben mindig a lírai szubjektum van a fókuszban, még akkor is, mikor a vers „tárgya” külső tényező.⁷³ A tárgyias líra ezzel szemben a tárgyat teljes kizárólagossággal helyezi a műalkotás középpontjába,⁷⁴ akkor is, ha egyes szám első személyben beszél. Nemes Nagy Ágnes tárgyias költő. Tárgyai még akkor is megőrzik „boldog” helyüket a versek szívében, mikor a lírai szubjektum kifejezettebben jelen van a műalkotásban. Az itt elemzett versekben látható volt, hogy bár alanyi megszólalásmód jellemzi ezeket a költeményeket, mégis teljes mértékig helyük van az életműben, az objektív líra útjelzőiként.

⁷³ HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás*, 10.

⁷⁴ uo.

Szakirodalom

ALTIERI, Charles: *Objective Image and Act of Mind in Modern Poetry*,

<http://www.jstor.org/pss/461399>

ANAGYALOSI Gergely, „Az én szívemben boldogok a tárgyak” Nemes Nagy Ágnes tárgyas költészete, In: Alföld 2013/7

BERTA Erzsébet, *Nemes Nagy Ágnes és a tárgyas lírai kifejezőmód* In: Alföld, 1980/5.

Biblia, Kálvin Kiadó, 2014.

BÓKAY Antal, *József Attila poétikái*, Bp, Gondolat Kiadó, 2004.

BÓKAY Antal, *A romantikától a vallomásos költészetig – Poétikai beszédmodok Plath/Hughes előtt* = BÓKAY Antal-RÁCZ István, *Modern sorsok és késő modern poétikák*, Bp., Janus/Gondolat, 2002.

DE MAN, Paul, *Trópusok (Rilke)* = Uő., *Az olvasás allegóriái* Magvető Kiadó, Bp., 2006.

ELIOT, T. S. *Hagyomány és egyéniség* = Uő.: *Káosz a rendben*, Bp., Gondolat Kiadó, 1981.

FERENCZ Győző, *Nemes Nagy Ágnesről, visszatérőleg* = Uő.: *Hol a költészet mostanában? Esszék, tanulmányok*, Nagyvilág, 1999.

HONTI Mária, *Óhajtozás Isten után*, Irodalomismeret 1999/ 1-2.

HORVÁTH Kornélia, *Fák, tárgyak, szavak (Nemes Nagy Ágnes, Fák)* = Uő., *Tűhegyen. Elemzések a későmodernség magyar lírája köréből*, Bp., Krónika Nova, 1999. 133

KONCSOS Kinga, *A vers emlékezete / az emlékezet verse. Elméleti megjegyzések az Újhold tárgyas költészetének kapcsán* = BAKÓ Béla (szerk.), *Új paradigmák II.* Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Szombathely-Sopron, 2013.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Rilke*, Nyugat, 1909. II.

Költői est az Angelika cukrászdában, Lator László beszélgetése Nemes Nagy Ágnessel, In: Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana II.* Bp., Osiris Kiadó, 2004.

KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Argumentum Kiadó, Bp., 1994

LENGYEL Balázs: *Utószó*, in: *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei*, Bp., Osiris Kiadó, 2003

LENGYEL Valéria, *A saját test megjelenése Nemes Nagy Ágnes költészetében* In: It 2012/1

Magyar Értelmező Kéziszótár, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 2001.

Magyar irodalom, főszerk, Gintli Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010.

Magyar Katolikus Lexikon,

<http://lexikon.katolikus.hu/N/negat%C3%ADv%20teol%C3%B3gia.html>

NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő* = Uő. *Az élők mértana I.* Osiris Kiadó, Bp., 2004.

NEMES NAGY Ágnes, *A csonkaság ellen* = Uő.: *A magasság vágya, Összegyűjtött esszék I.*, Magvető Kiadó, Bp., 1992.

NEMES NAGY Ágnes, *A háborúnak vége* = Uő.: Uő.: *A magasság vágya, Összegyűjtött esszék II.*, Magvető Kiadó, Bp., 1992

NEMES NAGY Ágnes, *A névtelenek* = Uő.: *Szó és Szótlanság*, Magvető Kiadó, Bp., 1989.

NEMES NAGY Ágnes, *Arany János: V. László* = Uő.: *Az élők mértana I.* Osiris Kiadó, Bp., 2004.

NEMES NAGY Ágnes, *A versjelenség* = Uő.: *Szó és szótlanság*, Magvető Kiadó, Bp., 1989

NEMES NAGY Ágnes, *Hajózni szükséges* = Uő.: *Szó és Szótlanság*, Magvető Kiadó, Bp., 1989.

NEMES NAGY Ágnes, *Írásjelek* = Uő.: Uő.: *A magasság vágya, Összegyűjtött esszék II.*, Magvető Kiadó, Bp., 1992

NEMES NAGY Ágnes, *Két történet* = Uő.: Uő.: *A magasság vágya, Összegyűjtött esszék II.*, Magvető Kiadó, Bp., 1992

NEMES NAGY Ágnes, *Látkép gesztenyefával* = Uő.: *A magasság vágya, Összegyűjtött esszék II.*, Magvető Kiadó, Bp., 1992

NEMES NAGY Ágnes, *Megnevezés* = Uő.: *Szó és Szótlanság*, Magvető Kiadó, Bp., 1989.

NEMES NAGY Ágnes összegyűjtött versei, Lengyel Balázs (szerk.), Osiris, Bp., 2003.

NEMES NAGY Ágnes, *Rainer Maria Rilke: Este = Uő., Az élők mértana I.* Osiris, Bp., 2004.

POMOGÁTS Béla, *Költő a költészetéről – Jegyzetek Nemes Nagy Ágnes ars poéticájához*, = Nemes Nagy Ágnes arcai, Bp., Orpheusz Kiadó, 2013.

POMOGÁTS Béla, *Rend és indulat, Nemes Nagy Ágnes* = Uő: A szellem köztársasága, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004.

POUND, Ezra, *Visszatekintés* = BÓKAY Antal, VILCSEK Béla, A modern irodalomtudomány kialakulása, Bp., Osiris Kiadó, 1998.

RAHNER Karl, VORGRIMLER Herbert, Teológiai Kiszótár, Bp., Szent István Társulat, 1980.

SCHEIN Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete*, Bp., Belvárosi Könyvkiadó, 1995

SCHEIN Gábor, *Poétika kísérlet az Újhold költészetében*, Universitas Könyvkiadó, Bp., 1998.

Sorok és sorközök, Vati Papp Ferenc interjúja = Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana*, Prózai írások II., Osiris Kiadó, Bp., 2004.

SZABÓ Magda, *Sztélé = Erkölcs és rémület között, In memoriam Nemes Nagy Ágnes*, Nap Kiadó Bp., 2004

TAMÁS Ferenc, *Ettél citromalmát? Nemes Nagy Ágnes verséről* In: Kortárs 2000/4.

URBÁN Péter, *A vers mint egy névtelen érzélem szinonimája, Elemzési szempontok Nemes Nagy Ágnes Között című verséhez*, In: Új Forrás 2006/10.

Z. URBÁN Péter, *Az önreflexió mintázatai Nemes Nagy Ágnes költészetében*, Doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, 2013.

VARGA Mátyás, *„egy kőbe dobod magadat” – Léte és egzisztencia Nemes Nagy Ágnes Napforduló kötetében* In Műhely 2001/1